

kara 1949, XVII, 148; Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 6-9; İsmet Parmaksızoğlu, *Türkiye'de Din Eğitimi*, Ankara 1966, s. 5-7, 12-13; Hamidullah, *İslâm Peygamberi* (Mutlu), II, 77; Ahmet N. Yücekök, *Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı (1946-1968)*, Ankara 1971, s. 142-149; A. L. Tibawi, *Islamic Education*, London 1972, s. 26-27, 171; Nuaymî, *Dürü'l-Kur'ân fi Dimaşk* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Beyrut 1972, neşreden giriş, s. 9-10; G. Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslamlık* (trc. Hayrullah Örs), Ankara 1972, s. 75-76, 81-83; Ahmed Çelebi, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi* (trc. Ali Yardım), İstanbul, ts. (Damla Yayınevi), s. 33-52, 59; Yahyâ M. İbrâhim, *Târîhu't-ta'limi'd-dîni fi's-Sûdân*, Beyrut 1407/1987, s. 79, 250-253, 396-398; Abdülcelil Abdülmehdî, "el-Müessesâtü'l-İlimiyye fi bilâdi's-Şâm", *et-Terbiyetü'l-Arabiyyetü'l-İslâmiyye*, Amman 1410/1989, II, 527; Halil Aytekin, *İltihâd ve Terakkî Dönemi Eğitim Yönetimi*, Ankara 1991, s. 58-67; Sâlih Ziyâb el-Hindî, *Te'tavvürü't-ta'limi'l-İslâmî fi'l-Ürdün*, Amman 1991, s. 124-127; C. Coulon, "Les nouveaux oulemas et le renouveau islamique au Nord-Nigeria", *La radicalisme islamique au sud du Sahara* (ed. R. Otayek), Paris 1993, s. 127; Mefâil Hizli, *Bursa Sıbyan Mektepleri*, Bursa 1995, s. 28; Ahmet Kavas, *L'évolution de l'enseignement moderne arabo-islamique en Afrique francophone* (doktora tezi, 1996), Paris Üniversitesi, s. 30-64; *Madrasa-La transmission du savoir dans le monde musulman* (ed. N. Grandin - Marc Gaborieau), Paris 1997, s. 187-188, 200, 227, 247, 261, 264; *Din İşleri ve İlgili Mevzuat* (der. Remzi Özmen), Ankara 2001, s. 195-217; L. Brunot - Vedad Günyol, "Mektep", *İA*, VII, 652-659; J. M. Landau, "Kuttâb", *EP* (Fr.), V, 572-575; I. Goldziher, "Education (Muslim)", *ERE*, V, 199.

MUSTAFA ÇAĞRICI

KÛRÂNÎ (الكوراني)

Ebü'l-İrfân (Ebû İshâk)
Burhânüddin İbrâhîm b. Hasan
b. Şihâbiddin el-Kûrânî eş-Şehrezûrî
(ö. 1101/1690)

Şâfiî fakihî, muhaddis ve mutasavvif.

1025 yılı Şevvalinde (Ekim 1616) Şehrezûr'a bağlı Şehran'da doğdu. Ancak Kûrânî nisbesi İsferyân'ın kasabalarından Kûrân ile ilgilidir. İlk öğrenimine babasının yanında başlayarak Arapça, mantık, hesap, hey'et, hendese, meânî, beyân, usul, fıkıh ve tefsir dersleri aldı. Daha sonra hadis ve tasavvuf başta olmak üzere diğer ilimleri İnan ve Anadolu'nun çeşitli şehirleri yanında Bağdat, Dimaşk, Kahire ve Medine gibi ilim merkezlerinde okudu. Hocaları arasında Necmeddin el-Gazzî, Ebü'l-Azâim Sultân b. Ahmed el-Müzâhî, Mu-

ammed b. Alâeddin el-Bâbilî, Takıyyüddin Abdülbâkî el-Hanbelî, Nüreddin Ali b. Ali eş-Şebrâmelîsî, Safiyyüddin Ahmed b. Muhammed el-Kuşâşî, Muhammed Şerîf b. Yûsuf el-Kûrânî ve Abdülkerim b. Ebû Bekir el-Kûrânî gibi âlimler bulunmaktadır.

Hac ziyareti için memleketinden ayrılan Kûrânî Bağdat'ta iki, Dimaşk'ta dört yıl kaldıktan sonra Medine'ye geçti ve vefatına kadar orada kaldı. Başta Nakşibendiyye olmak üzere çeşitli tarikatlara intisap etti. Medine'de anne tarafından dedesi olan Safiyyüddin el-Kuşâşî'nin talebesi oldu ve 1071'de (1661) şeyhinin ölümü üzerine Şüttâriyye tarikatının başına geçti.

Geniş bir ders halkası olan, İslâm dünyasının birçok yerinden gelen öğrencilerin kendisinden faydalandığı Kûrânî'nin Endonezya'da İslâm'ın yayılmasında da önemli etkisi oldu. Medine'de tanıştığı Açeli Abdürraûf es-Sinkilî ile Açe'ye döndükten sonra otuz yıl boyunca haberleşmiş, Abdürraûf onun eserlerini Malay diline çevirmiştir. Kûrânî, Cebertî'nin kaydettiğine göre 28 Cemâziyelevvel 1101 (9 Mart 1690) tarihinde Medine'de vefat etti ve Bakî Kabristanı'na defnedildi. Şevkânî vefat gününün 18 Cemâziyelevvel (27 Şubat) olarak verirken Murâdî ayını Rebiülâhîr, Kâdirî ise Receb olarak zikretmektedir.

Arapça'nın yanı sıra Farsça ve Türkçe de bilen ve güçlü bir hâfızaya sahip olan Kûrânî, çağdaşı birçok âlim tarafından XI. (XVII.) yüzyılın müceddidi olarak görülmüştür. Ebû Sâlim el-Ayyâşî onun Şam, Mısır ve Hicaz gibi bölgelerde "ahberenâ, haddesenâ" hadis rivayet kalıplarını kullanan yegâne âlim olduğunu belirtir (*er-Rihletü'l-Ayyâşîyye*, I, 321).

Fıkıh, kelâm ve tasavvuf sahalarında derin bilgi sahibi olan Kûrânî bu ilimlerde birçok kişiye icâzet verdi. Aynı zamanda Muhyiddin İbnü'l-Arabî ekolünün son büyük yorumcusu, onun vahdet-i vücûd ve diğer pek çok konudaki görüşlerini savunanlardan biriydi; bu amaçla yazdığı *İthâf-ü'z-zekî bi-şerhi't-Tuhteti'l-mürsele ile'n-nebî* adlı eseri büyük ilgi gördü. İbnü'l-Arabî'yi dinde orta yoldan sapmakla itham edenlere karşı onu savunan Kûrânî, vahdet-i vücûd görüşünün İslâm'ın temel esaslarını ihlâl etmediğini ispata çalıştı, bu çerçevede Takıyyüddin İbn Teymiyye ve onun izleyicilerine itirazda bulundu. İbnü'l-Arabî ve taraftarlarının yaratıcının varlığıyla yaratıklarınkini bir tut-

tuğu, Allah ile insanı aynı varlık mertebesine yerleştirdiği iddiasını şiddetle reddetti. Yaratıkların ilâhî varlığa katıldığını kabul etmekle birlikte özleri bakımından Allah'tan tamamen farklı olduklarını belirtti. Kûrânî, vâcibü'l-vücûd olan Allah ile mümkün varlık olan yaratıklar arasındaki farka işaretler ikisi arasında kesin bir çizgi çeker; Allah vâcibü'l-vücûd ve mutlak, yaratıkların varlığı ise mümkün ve sınırlı olup Allah'ın varlığına dayanır. Kûrânî'nin bu konuda ileri sürdüğü delillerin çoğu yeni olmayıp ya doğrudan İbnü'l-Arabî'nin kitaplarından veya Sadreddin Konevî, Fergânî ve Kâşânî gibi sonraki temsilcilerinden alınmakla birlikte Eş'arî kelâmının onun üzerindeki etkisi daha güçlü şekilde görülmektedir. Kûrânî, seleflerine olan bağlılık ve hayranlığına rağmen sıradan bir taklitçi olmayıp eleştirici bir âlim tavrıyla onların görüşlerini inceler ve kanaatlerini açıkça ortaya koyardı.

Kûrânî, bir taraftan görüşlerini savunduğu İbnü'l-Arabî'nin yanlış anlaşılmasın büyük bir velî olduğunu göstermeye çalışırken diğer taraftan İbnü'l-Arabî'nin takipçileri veya onlarla üstatları arasında olması muhtemel görüş farklılıklarını uzlaştırıp gidermeye gayret etti. İbnü'l-Arabî'ye dair görüşleri konusunda şeyhi Kuşâşî'den etkilendiği açık olan Kûrânî'den etkilenenler arasında Abdürraûf es-Sinkilî ve Muhammed b. Abdürresûl el-Berzencî anılabilir. Muhtemelen babasının bu konudaki fikirlerini paylaşan oğlu Ebû Tâhir Muhammed de Şah Velîyyullah ed-Dihlevî'ye hocalık yapmıştır.

Amel bakımından Şâfiî olan Kûrânî itikadda Selefiyye'ye meyyaldî ve bu konuda İbn Teymiyye'nin görüşlerini savunurdu. İbnü'l-Arabî geleneği içinde yer almasına rağmen karşıt fikirleri uzlaştırabilen bir kişiliği temsil ettiği bilinen Kûrânî'nin, İbnü'l-Arabî'nin birçok görüşünü paylaşmayan İbn Teymiyye ile temelde hemfikir olmamakla birlikte "garânîk" (şeytan âyetleri) hadisesinin doğruluğu hususunda onunla aynı kanaati paylaştığı görüldü (*DİA*, XIII, 362-363).

Kesb, Firavun'un imanı, ma'dûmün maddî özelliğiyle ilgili görüşleri üzerindeki Mu'tezilî etkiden ve şeytan âyetleri konusundaki yaklaşımdan dolayı Fas uleması tarafından eleştirilen Kûrânî kudretin muhdes olduğunu savunurdu. Bu görüşünü teyit edip İmâmü'l-Haremeynî reddetmek için yazdığı üç risâleye Muhammed b. Abdülkâdir el-Fâsî, Muhammed el-Mehdî b. Ahmed el-Fâsî ve diğer

bazı âlimler tarafından reddiyeler kaleme alınmış, kendisi de bu eleştirilere cevap olmak üzere *Nibrâsü'l-inâs bi-ecvibeti su'âlâti ehli Fâs* adlı eserini yazmıştır (Kâdirî, III, 7-12).

Eserleri. Kürânî'nin 100'ü aşkın çalışması olduğu belirtilmekle beraber tesbit edilebilenlerin sayısı seksen civarındadır. Önemli bir kısmı çeşitli mecmualarda yer alan eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1. *el-Lüm'atü's-seniyye fi tahkiki'l-ilkâ' fi'l-ümniyye*. Garânîk konusunu ele alan önemli monografilerden biridir. Müellif bu risâleyi, garânîk hadisesini reddedenler ya da farklı biçimde değerlendirenlerin ileri sürdüğü bazı soruları cevaplandırmak amacıyla yazdığını belirtir. Ona göre garânîk hadisesi sağlam delillerle sabit olup bunu inkâr etmek veya olayı Hz. Peygamber'de beliren bir uyku hali sırasında şeytanın onun sesini taklit ederek ilgili cümleleri okuduğu şeklinde açıklamak doğru değildir. Resûl-i Ekrem söz konusu cümleleri önce şeytanın telkini (ilkâ) esnasında, ardından Cebrâil'in istemesi üzerine okumuş, şeytanın onun sesini taklit etmesiyle değil, âyetlerdeki ifade çerçevesinde Allah'ın bir imtihanı olmak üzere şeytanın meleik kılıfına girerek kendisine ilkâ etmesi sonucu o sözleri söylemiştir. Nübüvvet makamına ve ismet sıfatına yakışmadığı gerekçesiyle ilkâ şeytanın Resûlullah'ın sesini taklidine bağlayan görüşler, garânîk olayının nasıl vuku bulduğunu apaçık ortaya koyan sahih rivayete aykırıdır. Kürânî, ortaya koyduğu bu görüşüyle şimşekleri üzerine çekmiş, pek çok âlim tarafından eleştirilmiştir. Bunların önde gelenlerinden biri olan Âlûsi *Rûhu'l-me'ânî* adlı tefsirinde (XVII, 178-186), garânîk hadisesine dair görüşleri ve ispatına yönelik gerekçeleri sebebiyle Kürânî'nin üzerinde durulmaya değer bir kişi olduğunu belirtmiş ve onun konuyla ilgili yedi gerekçesini zikredip karşı delillerle çürütmeye çalışmıştır. Ayrıca bazı çağdaş araştırmacılar tarafından da Kürânî'nin bu konudaki düşüncesi eleştirilmiştir. Çeşitli yazma nüshaları bulunan risâle (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3744; Şehid Ali Paşa, nr. 2722, vr. 291-295) şarkiyatçıların dikkatini çekmiş, Alfred Guillaume, yazarın hayatına ve eserin muhtevasına dair bir girişle birlikte İngilizce özet tercümesini ve Arapça metni birlikte yayımlamıştır (BSOAS, XX [1957], s. 291-303). 2. *el-Emem li-ikâzi'l-himem (fi uşûli'l-hadis)*. Müellifin kelâmcılar, süfler, tarihçiler ve hadisçilerin tek kaldığı (teferrüd ettiği) hadislere yer vererek hazırladığı bir eser

olup fihristlerinin en genişidir. Bu hadisler için kaynak olarak daha ziyade hadis evâil kitaplarını kullanmış olup 1000 hadisi bu tür kaynaklardan almıştır. Bazı kitaplardan seçtiği açıklamaları da içeren eser üzerine Şeyh Ahmed Ebü'l-Hayr'ın bir ta'liki vardır. Müellifin oğlu Ebü Tâhir, *el-Emem*'in yaygın olarak kullanılan birçok hadis kitabındaki hadislerin senedlerini ortaya koyduğunu (Abdülhay el-Kettânî, I, 166), öğrencisi Şemseddin ed-Dakdâkî ed-Dimaşki de eserin İslâm âleminde "haddesenâ, ahberenâ" lafızlarıyla yapılan hadis rivayetinin sona erdiği bir zamanda kaleme alındığını belirtmektedir (a.g.e., I, 494). A. H. Johns ise eseri, Kürânî'nin entelektüelliğini gözler önüne serdiği en önemli çalışmalarından biri olarak nitelendirmektedir (*EP* [İng.], V, 435). *el-Emem* Haydarâbâd'da basılmıştır (1328). 3. *İthâfû'z-zeki bi-şerhi't-Tuhfeti'l-mürsele ile'n-nebi*. İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini açıklamak ve savunmak için kaleme alınmıştır. A. H. Johns bu eseri yayımlayıp tercüme edeceğini belirtirken (a.g.e., V, 433) Alexander Knysh da bir makalesinde eserin muhtevassından hareketle Kürânî'nin İbnü'l-Arabî savunuculuğunu incelemiştir (bk. bibl.). Kitabın çeşitli nüshaları günümüze ulaşmıştır (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 820 [müellif hattı]; Âtîf Efendi Ktp., nr. 2789; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2169; Esad Efendi, nr. 1491). 4. *Cenâhu'n-necâh bi'l-avâli's-şihâh (Levâmi'u'l-le'âli fi'l-erba'ine'l-avâli)*. Kırk hadis türünde bir hadis mecmuasıdır (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 279). Kettânî (*Fihrisü'l-fehâris*, I, 312), müellif nüshasından istinsah edilmiş bir nüshanın kendisinde bulunduğunu belirtir.

Kürânî'nin bunlardan başka bilinen başlıca eserleri de şu şekilde sıralanabilir: *Mesâlikü'l-ibrâr ilâ hadîsi'n-nebiyyi'l-muhtâr* (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 279 [müellif hattı]; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1174); *İfâdatü'l-'alâm bi-tahkiki mes'eleli'l-ke'lâm* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 722; Cârullah Efendi, nr. 2102; Hâlet Efendi, nr. 787; Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 1180; Şehid Ali Paşa, nr. 2722); *İmdâdü zevi'l-isti'dâd li-sülûki mesleki's-sedâd* (Âtîf Efendi Ktp., nr. 2789); *İnbâhü'l-enbâh 'alâ tahkiki i'râbi lâ ilâhe illallâh* (Âtîf Efendi Ktp., nr. 2441; Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 2069); *Tenbihü'l-'uqûl 'alâ tenzihi's-şüfiyye min i'tikâdi't-tecsim ve'l-'ayniyye ve'l-ittihâd ve'l-hulûl* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1366, Nâ-

fiz Paşa, nr. 496); *Cilâ'ü'l-enzâr bi-tahrîri'l-cebr ve'l-ihtiyâr* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3765; Esad Efendi, nr. 1155); *Şevâriku'l-envâr fi (li-sülûki)l-mesleki'l-muhtâr* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 722); *Kaşdü's-sebîl ilâ tevhiidi'l-hakki'l-vekil veya Şerhu Manzûmeti'l-Kuşâşî* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2420; Şehid Ali Paşa, nr. 1696, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 795; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2523); *İthâfû'l-münibi'l-evvâh bi-fazli'l-cehr bizikri'llâh* (Âtîf Efendi Ktp., nr. 2441; Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 996); *Meslekü's-sedâd ilâ mes'eleli halki ef'âli'l-'ibâd* (Nuruosmaniye Ktp., nr. 1208; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1815; Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu, nr. 942); *el-Meslekü'l-muhtâr fi evveli şâdir mine'l-vâcib bi'l-ihtiyâr* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3680; Reşid Eendi, nr. 996); *Ma'la'u'l-cûd bi-tahkiki't-tenzih fi vahdeti'l-vücûd* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2169; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1174; Âtîf Efendi Ktp., nr. 2789); *Nibrâsü'l-inâs bi-ecvibeti su'âlâti ehli Fâs* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3744); *Hâşiye 'ale'd-Dürreti'l-fâhire* (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdayî, nr. 381; İÜ Ktp., AY, nr. 2816); *el-İstidlâl li-sülûki mesleki's-sedâd* (Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 1180; Kürânî'nin çeşitli risâlelerinin yer aldığı bazı yazma mecmualar için bk. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2722, Hamidiye, nr. 1440, Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 1180, Reşid Efendi, nr. 996, Hâlet Efendi, nr. 787, Esad Efendi, nr. 1453, Cârullah Efendi, nr. 2102, Serez, nr. 3939; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2126; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1815; Âtîf Efendi Ktp., nr. 2441).

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 375-376; Ayyâşî, *er-Rihletü'l-'Ayyâşîyye*, Rabat 1397/1977, I, 320-325; Kâdirî, *Neşrü'l-meşânî*, III, 5-15; Murâdî, *Silkü'd-dürrer*, I, 5-6; Cebertî, *'Acâ'ibü'l-âşâr*, I, 117; Şevkânî, *el-Bedrü't-âli*, I, 11-12; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XVII, 178-186; *Osmanlı Müellifleri*, I, 226-227; Brockelmann, *GAL*, II, 505-506; *Suppl.*, II, 520-521; *Hediyetü'l-'ârifin*, I, 35-36; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 166-169, 312, 493-496; Abdülmüteâl es-Saidî, *el-Müceddidün fi'l-İslâm*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-âdâb), s. 407-409; Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul, ts., s. 306-307; A. Guillaume, "al-Lum'at al-saniya fi tahqiq al-ilqâ fi'l-umniya by İbrâhim al-Kurânî", *JRAS*, V/1 (1995), s. 39-47; A. H. Johns, "al-Kurânî", *EP* (İng.), V, 432-433; a.mlf., "al-Kuşhâshî", a.e., V, 525; İsmail Cerrahoğlu, "Garânîk", *DİA*, XIII, 361-365.

